

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕМ ІЗ КОЛЬОРОНАЗВАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Будз І.Ф.

Міжнародний університет «РЕГІ» імені академіка Степана Дем'янчука

У статті представлено спосіб членування образної ситуації у фразеологічних одиницях із кольоровими компонентами, який визначає кольороназву центральною в розумінні фразеологічного значення в цілому. Вивчення інтерпретаційних значеннєвих аспектів у зіставному дослідженні фразем української та англійської мов дає можливість об'єктивно осмислити контрасти мовних традицій на рівні безпосереднього спостереження.

В статье представлен способ членения образной ситуации в фразеологических единицах с цветными компонентами, которые определяют цветоназвание центральным в понимании фразеологического значения в целом. Изучение интерпретационных смысловых аспектов в сопоставительном исследовании фразем украинского и английского языков дает возможность объективно осмыслить контрасты языковых традиций на уровне непосредственного наблюдения.

The way of dividing the figure situation at the phrasemes with the colored components is mostly presented in this article. The colored components are central in comprehending of the phrase logical sense in general. Investigation of the interpretation semantic aspects in the comparison research gives a possibility to comprehend the contrasts of the languages traditions in the level of immediate perception.

Фразема є найбільш сприятливою одиницею для дослідження мовної діяльності, мислення, що виявляється у можливості конструювання її значень. У ній зосереджені культурний досвід носія мови, а також асоціації, спричинені психологічними чинниками (страху, болю, радістю, обуренням тощо), фольклорним, міфологічним досвідом і т.п. Основні тенденції фразеологічних досліджень - це прагнення з'ясувати семантико-стилістичні особливості фразеологічні одиниці (ФО), функціонування ФО із різними тематико-семантичними компонентами у парадигматичі і синтагматичі тощо. На сучасному етапі значеннєві аспекти різних фразео-тематичних полів найгрунтовніше представлено у зіставному дослідженні Б.М.Ажнюка [1]. Колірна номінація як елемент вторинної мовної картини світу завжди була в полі зору мовознавців (наприклад, дослідження О.М.Крижанської [2]), проте достатнього аналізу інтерпретаційних значеннєвих аспектів ФО із кольоративами у фразеології досі ще не було.

Оскільки в мовних картинах фізіологічне вираження світла і кольору часто переноситься на вираз відчуття, явища, які ним викликані, то ФО з «кольоровими» компонентами створюють свій фразео-тематичний простір стосовно фразеологічної системи в цілому. Об'єктивне вивчення ФО із «кольоровими» компонентами набуває пізнавального аспекту передусім тоді, коли до аналізу залучаються фраземи двох мов, краще неспоріднених (у нашому дослідженні - це українська та англійська мови).

У дослідженні фразеологічне значення ми виявляємо через членування образної ситуації, що осмислюється у фраземі, на «мікротексти». Мета нашої розвідки - встановити реалізацію «кольорового» компонента як ядра в інтерпретаційному значеннєвому аспекті.

У назвах кольорів виступає на перший план пізнавальний аспект мови. Фразема є найбільш сприятливим тереном для дослідження цього аспекту, який пов'язаний із конструюванням значень. По-перше, фразеологічна одиниця виникає як бажання мовця не просто передати свої враження, наприклад «нудно, сумно», а змусити слухача повторити власний досвід - «на світ білий не дивився б», тобто інтерпретувати його.

По-друге, через значення фраземи передають ознаку чи оцінку. Але від інших мовних знаків ФО відрізняється своєю надслівністю та образною мотивацією. Надслівність кон-

кретизує значення у параметрах ситуації, тобто це нестатична ознака і нелогічна. Адже логіка вимагає точного відтворення, об'єктивності, а фразема (як мовний знак) є антропоцентрично організоване поняття.

Дослідження інтерпретаційних аспектів значення полягає в усталенні закономірностей впорядкування та синтезу ознак в уявленні, яке у фраземах спирається на образ ситуації. Цей образ передбачає: ознаку, дію, ознаку ознаки чи дії.

Наприклад, у фраземі «доживати до білого волосу»:

«волосу» - ознака

«доживати до» ■—дія

«білого» — ознака ознаки

Нерозчленований аналіз відображається у загальному значенні перцептивно! ситуації: ознака «білий» означає «світлий», у переносному значенні може вживатися як «сивий»; «доживати до сивого волосу» означає доживати до старості, бо «білий»/«сивий» є ознакою прожитих років, процесу старіння.

Вивчення інтепретаційних особливостей значення фразем передбачає аналіз когнітивної структури і відмінностей у насиченні ознаки ознаки чи дії, зумовлених перцептивною ситуацією та місцем у картині світу кожної з мов.

У нашому дослідженні інтерпретаційний аспект значення фразем із «кольоровими» компонентами найчіткіше репрезентується у зіставному аналізі ФО

У яких наявні кольороназви і в українських, і в англійських фраземах, але вони нетотожні ;

У яких кольороназва позначається у відповіднику іншим номінативом;

У які тотожні за кольоровизначеннями, але різні за значенням.

Заміна однієї кольороназви іншою у ФО свідчить про специфіку (етнокультурну, історичну) ознаки ознаки чи дії, яка є складовою загального значення образу ситуації, котра, у свою чергу, є сукупним ідіоматичним значенням української чи англійської фраземи.

У фразеологізмах «допитися до білої гарячки» та «to see pink elephants» інтерпретаційний аспект значення передбачає таку структуру образу ситуації:

Допитися до білої гарячки To see pink elephants

Ознака «гарячка» «elephants»(сноHn)

Дія «допитися до» «to see»(бачити)

Ознака ознаки чи дії «білої» «ріпк»(рожевий)

Назва кольору «білий» вживається у переносному значенні «дуже»; у поєднанні з ознакою «гарячка» тлумачиться як «до нестями», «тяжка хвороба»; у синтезі з дією - «допитися до нестями, до тяжкої хвороби». В англійському відповіднику кольороназва «pink» (рожевий) у поєднанні з ознакою «elephants» (слони) і дією «to see» (бачити) означає «бачити рожевих слоників». Отже, в українській мові процес сп'яніння фразеологічно інтерпретується як важка хвороба («біла гарячка»), в англійській же мові цей стан ідіо-

матично осмислюється як споглядання рожевих слоників (явище нереальне), тобто як галюцинації.

У фраземах «чорна заздрість» і «а green-eyed monster» перцептивна ситуація конкретизується, перш за все, у ознаці кольору:

Чорна заздрість A green-eyed monster

Ознака «заздрість» «a monster» (монстр, чудовисько)

Ознака ознаки «чорна» «green-eyed» (зеленоокий)

Взагалі, характеристика заздрості, як найтяжчого з людських гріхів, розвинулося ще з християнських «Десяти заповідей». Ознака «чорний» в українській народній символіці кольорів сприймається як щось недобре, зловісне, лихе, морально занепадає. Зелений колір у англіїців у переносному значенні осмислюється як «нелюдський», «тваринний» (поняття «green-eyed» для позначення заздрості було взяте як родинна ознака виду котятчих). Тобто, українська інтерпретація почуття заздрості формується у фраземі на основі моральності; англійське ідіоматичне значення - на хижацьких інстинктах.

Отже, у ФО української та англійської мов, «кольорові» компоненти в яких нетотожні, ознака кольору є основною у розумінні фразеологічного значення; є етнокультурним елементом фраземи, який свідчить про менталітет та особливості типів мислення українців та англіїців.

Аналіз ФО, у яких кольороназва позначається у відповіднику іншим номінантом вимагає осмислення заміни ознаки ознаки чи дії. Оскільки реципієнт вимагає точної, яскравої ознаки кольору, це зумовлюється у виборі «безколірної» номінації.

У фраземах цього типу загальне значення перцептивно! ситуації може осмислюватися у «безколірних» відповідниках:

І через ознаку ознаки чи дії, що реалізується у зоосемізмах, абстрактних поняттях, назвах явищ природи (а white-livered person - заяча душа; біла пляма - blind («снина») spot; бачити все в темних окулярах - to see everything in the worst («найгірший») light; темне діло - shady, suspicious («підозрілий») business; під білим світом - in all the wide («широкий») world; black («чорний») looks — лихе око: he is not so black («чорний») as he is painted - не такий страшний чорт, як його малюють; золоті руки - magical («чарівні») hands; про чорну годину - to keep something for a rainy («дощовий») day);

І через ознаку (до лампочки - I don't care a red cent: у сорочці народився - born with a silver («срібний») spoon in his mouth; сама досконалість - the pink («рожевий») of perfection; нудьга бере - to give smb. the blues («синій»); тьма-тьменна - black («чорний») as hell; не минути біди - to see the red («червоний») light);

І через дію та її атрибутивні характеристики (pot calls the kettle black - чие б нявчало, а твоє б мовчало; чорний кіт пробіг - they have fallen out («розійшлися») over something; проходити червоною ниткою - stand out; to talk a blue («синій») streak - точити ляс; to know black («чорний») from white («білий») - брати на ум).

Так, у ФО «заяча душа» і «а white-livered person» образна ситуація реалізується наступним чином:

«Заяча душа» «A white-livered person»

ознака «душа» «a person» (особа)

ознака ознаки «заяча» «a white-livered» (з білою печінкою)

Тобто, відповідником до ознаки кольору «white»/ білий в англійській фраземі є прикметниковий зоосемізм «заяча» в українській. «Заєць» в українській казковій міфології - тварина-богаз, слабка беззахисна істота, яка постійно труситься зі страху. Англіїці ж здавна вірили, що печінка людини несміливої не містить крові (є безбарвною, тобто білою).

У фраземах «до лампочки» і «not to care a red cent» інтерпретація значення кольороназви «red»/ червоний відбивається в українському відповіднику лише через ознаку, яка обумовлює перцептивну ситуацію загалом:

«До лампочки» «Not to care a red cent»

ознака «лампочки» «a cent» (гріш)
дія - « not to care» (не берегти)
ознака ознаки чи дії - «red» (червоний)

Ознака, дія, ознака ознаки англійської фраземи зводяться в українській лише до ознаки: «Not to care a red cent» (і гроша червоного не бережу) у значенні «мені однаково» відповідає українській фраземі «до лампочки». Червоний, золотий гріш в англійському валютному обігу становив неабияку цінність, а нівеляція його значення для людини означала втрату цікавості до життя. «Лампочка» в українському побуті - річ найменш досяжна (як правило, висить на стелі), і тому «байдужа».

Фразеологізм «Pot calls the kettle black» (у дослівному перекладі - «казан називає чайника чорним») і його український відповідник «чиє б нявчало, а твоє б мовчало» реалізують образну ситуацію в такий спосіб:

«Pot calls the kettle black» «Чиє б нявчало, а твоє б мовчало»

Ознака «Pot» (казан) «нявчало, мовчало»

Дія «calls the kettle» (називає чайника) -

Ознака ознаки чи дії «black» (чорним) -

Складові перцептивно! ситуації в англійській фраземі (ознака, дія, ознака ознаки чи дії) локалізуються в українській ФО в дії. Ознака ознаки «black» вжита у переносному значенні «брудний, найгірший», яка побудована на семантичному протиставленні - «казан чистий, а чайник брудний». В українській фраземі протиставлення виражене у діючих процесах - говоріння (нявчання) і мовчання.

В англійській фраземі семантичним центром, який реалізує значення образної ситуації, виступає номінація кольору «black», в українській ФО таким центром є дія у протиставленні («нявчало» - «мовчало»); саме ці центри є мотивуючими у сукупному ідіоматичному значенні ФО:

Ознака ознаки = дії

(«black») («нявчало» - «мовчало»)

сукупне значення образної ситуації:

« не тобі про це говорити, судити - говориться із зневагою у відповідь на докір, звинувачення того, хто чим-небудь зганьбив, заплямував себе» [4:230].

Отже, заміна «кольорового» компонента «безколірним» інтерпретується у значеннєвому аспекті через асоціативну сумісність номінації кольору з процесом, абстрактними поняттями, предметами побуту, явищами природи, зоосемізмами тощо. Найбільш поширеними є фразеологічні одиниці, в яких образна ситуація у фраземі з «безколірним» відповідником реалізується через ознаку ознаки чи дії. Це свідчить про те, що інтерпретація ознаки кольору у «безколірній» ознаці є найорганічнішою у перекладі ФО з англійської на українську мови (і навпаки).

Інтерпретаційні особливості смислового тлумачення фразем, які тотожні за «кольоровим» компонентом, але різні за значенням, передбачають аналіз елемента перцептивно! ситуації - ознаки ознаки чи дії - з огляду на народну символіку кольорів. Схема впорядкування ознак образної ситуації у більшості фразем цього типу виключає «дію», реалізуючи образ в ознаці й ознаці ознаки, наприклад:

«Чорний день» «Black-letter day»

ознака «день» «day» (день)

ознака ознаки «чорний» «Black-letter» (чорний і буква = чорнобуквенний)

Значення перцептивно! ситуації акумулюється в ознаці ознаки - номінації кольору. На перший погляд, фраземи здаються тотожними у смисловому сенсі (адже кольороназви співпадають), на зразок «міжмовних субститутів» [5:12]. Але вони різні за значенням («міжмовні субститути» тотожні за кольоровизначенням і значенням). Ця смислова невідповідність міститься в ознаці ознаки («кольоровому» компоненті фраземи): «чорниц» в українській символіці кольорів сприймається як щось тяжке, зловісне, що й інтерпретується у фраземі «чорний день» - «тяжкий час, сповнений небезпеки, нужди, страждань» [7:226]. Англійська етнокультурна традиція у назві кольору «black» / чорний вбачає «узвичасність, щоденність», що визначає образну

ситуацію ФО «black-letter day» як «будній день».

Вживання назв кольорів у ФО як ознаки ґрунтується на переносному значенні і «має психо-фізіологічну основу, пов'язану з реальним фізіологічним враженням світла і кольору на психічні відчуття, які ними викликаються... Потім ті враження і характеристики переносяться на предмети, що не підлягають чуттєвому сприйманню» [2:113]. Так, «чорний» асоціюється і в українців, і в англійців з емоційним станом страху:

«Чорна пляма» «A black spot»

ознака «пляма» «a spot» (пляма)

ознака ознаки «чорна» «black» (чорний)

Проте «страх» в образній ситуації української фраземи «чорна пляма» апелює до морально-психологічного відчуття (небезпеки бути «очорненим», привернути ганьбу), в англійській ФО «a black spot» - це відчуття є фізіологічно обумовленим (страх потрапити в аварію на дорозі).

Різниця у значенні тотожних «кольорових» компонентів в аналізі образної ситуації ФО обох мов виявляється не лише на психологічному рівні, а й на соціальному. Наприклад:

«Біла кість» «A white man»

ознака «кість» «a man» (людина)

ознака ознаки «біла» «white» (білий)

Ознака «аристократичності» в англійській і українській мовах розвинулася як переносне значення у номінації білий /white. В англійському світогляді «аристократ» - людина благородна; в українській традиції «пани» - вихідці з польської шляхти або ж «перевертні». Саме тому англійська фраза «a white man» трактується як «порядна людина», український фразеологізм «біла кість» тлумачиться як зневажлива характеристика людей знатного дворянського походження.

Отже, не зважаючи на тотожність кольороназв у ФО української й англійської мов, бачимо низку специфічних рис у кожній із досліджуваних образних ситуацій, які особливо чітко виявляються на рівні «ознака ознаки».

Досліджуючи інтерпретаційні аспекти значення ФО української й англійської мов, ми встановили закономірності впорядкування мисленнєвих операцій над образною ситуацією, а саме:

ознака ознаки чи дії (ознака кольору) є не лише складовою загального значення образу ситуації, а й центральною у тлумаченні значення фразем з елементами кольору;

інтерпретація ознаки кольору у «безколірній» ознаці є найорганічнішою у перекладі ФО з української на англійську мови, і навпаки;

«кольоровий» компонент є етнокультурним визначником фраземи, який віддзеркалює специфіку національного менталітету українців та англійців.

Зіставне вивчення інтерпретаційного значеннєвого аспекту є поштовхом до більш ґрунтовного дослідження національно-культурних особливостей фразеологічного поля на тематичній («кольоровій») основі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б.М. Національна фразеологія в іншомовному зіставленні // Українська мова і література в школі. - 1990. - №5. - С.82-87.
2. Крижанська О.М. Лексична сполучуваність кольороназв білий, чорний, сірий, червоний, зелений, жовтий, синій // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: 36. наукових праць. Випуск?. - Рівне: РДГУ, 1999. - С. 111 - 115.
3. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка: Опыт систематизированного описания. - М.: Международные отношения, 1972. - 288с.
4. Олійник І.С., Сидоренко М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. - Харків: Прапор, 1997. - 462с.
5. Онкович Г. Фразеологізми як національно-культурний компонент українознавства // Дивослово. - 1994. - №9. - 0.12-16.
6. Рэдфорд Э. Почему англичане так говорят (обработка Н.А. Шехтмана): Пособие для пед. институтов и филологических факультетов университетов. - Москва-Ленинград: Просвещение, 1964. - 256с.
7. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В.М.Білоноженко та ін. - К.: Наук. думка, 1999. - 984с.